

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

**Valentin Geybler nürnbergi nyomdász 1552-ben kiadott
magyar vonatkozású egyleveles krónikája**

Több szempontból érdekes egyleveles nyomtatvány maradt fenn a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár egyik német nyelvű Schedel-krónikájában, amely 1493-ban a nürnbergi Koberger-nyomdában jelent meg.¹ Különleges ritkaságnak tekinthető ez az egyleveles, mert a nagyobb európai könyvtárak katalógusai nem említenek példányt belőle. Témájáról és megjelenési körülményeiről a meglehetősen hosszú cím és a kolofon részletesen tájékoztat:

„Ein kurtzer aufzug der Cronica gedechtnuß Wir= // diger geſchicht von dem
M. C. Lxxv. Jar an / biß auff diß unſer // M. D. Lij. Jar mit angeneckter Jarzal / einer
yeden geſchicht. //” — ”Gedruckt zu Nürnberg / durch Valentin Geybler.”

A német nyelvű krónika 1175-től 1552-ig bezárólag időrendben sorolja fel a fontosabbnak tartott eseményeket. Műfaját tekintve is figyelmet érdemel ez a nyomtatvány, mert még a 16. század közepén sem volt elterjedt gyakorlat krónikát egylevelesként közreadni. A 15. századi egylevelesek rendszerint nem a múlt, hanem a közeljövő eseményeiről tájékoztattak. Gutenberg 1448-ra érvényes *Astronomischer Almanach*-jával kezdődött a falra akasztható egyleveles kalendáriumok közreadása.² Hasonlóképpen számos kiadásban jelentek meg ugyanebben az időben egyleveles nyomtatványként a római egyház által meghirdetett búcsúkhöz kapcsolódó ún. búcsúlevelek (Ablaßbriefe) és egyéb egyházi közlemények.³

Az aktuális eseményekről tudósító első nyomtatvány Gutenberg 1455. évi *Türkenkalenderje* volt, de ez ugyanúgy füzetalakban jelent meg, mint a hasonló információkat nyújtó későbbi röplapok. Ugyancsak negyedréti könyv-, vagy füzetalakban kerültek többnyire a közönség elé a 16. században különösen népszerű krónikák, röpiratok, újságlapok.⁴

¹ SAJÓ, Géza – SOLTÉSZ, Erzsébet: *Catalogus incunabulorum, quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. I–II. Budapestini, 1970. 3041/s. Jelzet: Inc. 307, korábban Inc. 11963.

² *Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts*. Hrsg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Halle a. S., 1914. 113.

³ Uo. 1–83.

⁴ BENDA Kálmán: *A törökör német újságírodalma*. Bp. 1942. 4.

Ein kurzer aufzug der Cronica gedechtnus Wir- diger geschichte von dem 88. G. Erro. Jar an/ biß auff diß vnser

W. D. 14. Jar mit angebeggter Jarzal, einer yeden geschichte.

Nach Christi vnser Herrs geburt 1511 hundert Jar

Vnd fünf vnd sibenzig Jar war/

Wicharen ward die Statt München gus 1179

Nach Teuffling die Burg zu Landshut/ 1178

Die Burg groß gewan Kurfürst Friedrich auffrecht 1154

Die Burg Wien wardt bishit mit en gite/ 1154

Das Türckisch Reich kam anfang nam 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Die Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

Der Kurfürst vnser Herrs geburt 1100

1483	1484	1485	1486	1487	1488	1489	1490	1491	1492	1493	1494	1495	1496	1497	1498	1499	1500	1501	1502	1503	1504	1505	1506	1507	1508	1509	1510	1511	1512	1513	1514	1515	1516	1517	1518	1519	1520	1521	1522	1523	1524	1525	1526	1527	1528	1529	1530	1531	1532	1533	1534	1535	1536	1537	1538	1539	1540	1541	1542	1543	1544	1545	1546	1547	1548	1549	1550	1551	1552	1553	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570	1571	1572	1573	1574	1575	1576	1577	1578	1579	1580	1581	1582	1583	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1608	1609	1610	1611	1612	1613	1614	1615	1616	1617	1618	1619	1620	1621	1622	1623	1624	1625	1626	1627	1628	1629	1630	1631	1632	1633	1634	1635	1636	1637	1638	1639	1640	1641	1642	1643	1644	1645	1646	1647	1648	1649	1650	1651	1652	1653	1654	1655	1656	1657	1658	1659	1660	1661	1662	1663	1664	1665	1666	1667	1668	1669	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	1680	1681	1682	1683	1684	1685	1686	1687	1688	1689	1690	1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	1720	1721	1722	1723	1724	1725	1726	1727	1728	1729	1730	1731	1732	1733	1734	1735	1736	1737	1738	1739	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748	1749	1750	1751	1752	1753	1754	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Der Keyser hatt groffen vnsich/	1570
Mit den Protestirnden Offenen	1540
Die Könich Königinn that in lehen anden/	1546
Genoss Hans von Sachsen ward gffangen	1540
Es ist dem Landtessen von Eßsen auch ganges/	1507
In Dörm ein grosser auffrur war	1537
Der König von Frankreich starb diss Jar/	1547
Der König von Polen auch abthut war	1548
Maximilian in Hispanien	1548
Des Keyserg Sun sam in Constland	1548
Maximilian hett doch yet zu hant/	1549
Ward König in Byzan/ Kayßr Paulus starb	1549
Julius der dritte den Stul erwarb/	1550
Von Manass starb der Herzog reich	1550
Herzog Wilhelm in Keymberg gleich/	1550
Und Herzog Ulrich von Württemberg/	1550
Brach Thidus von Salm ist auch edel/	1550
In Africa des Keyserg Capitaneu gestogt	1550
Herzogung hartz bilger und geringe	1550
Das nach viel schaden vgetragen war	1551
Maximilian nach sein gnedich fur/	1551
Der weitere vñsch ward vmbdrucke	1551
Die fürsten ruffen sich mit mader/	1551
Angesung den fürsten sich ergeb	1551
Der Dns do zugens wider ab/	1551
Herzog raff Albrecht vor Flamburg lag	1552
Wach abzog durch ein vering/	1552
Nach dem bilgeret ward frantz/	1552
Der von vñschburg erschossen ward/	1552
Und Oppenheim geplendet ward	1552
Alting Spurr/ Wurmbs geschehen hartz	1552
Herzog Aleniz vgetragen war	1552
Der Keyser sam gen Angsburg dar/	1552
Mit Wasser sein vñsch in großer zal	1552
Und ruff sich auff auch vberal/	1552
Das vñschland ist empörung vol	1552
Was ein und wardt hinnen woff Gott wol.	1552

Verdruckt in Nürnberg durch Valentin Seyler.

Valentin Geyßler egylevelesének krónika-kivonata műfaját tekintve leginkább a terjedelmesebb kalendáriumok rigmusokba foglalt krónikaíval rokonítható. Ugyanúgy versalakban számol be az emlékezetre méltónak ítélt eseményekről, mint nem egy — többnyire későbbi — kalendáriumnak a történeti ismereteket népszerűsítő krónikája. Magyar szempontból pedig azért érdemel figyelmet, mert több magyar vonatkozású eseményre is felhívja a figyelmet.

A verses krónika összeállítója elsősorban nem a művelt olvasókat, hanem a részletes krónikákat, történeti munkákat nem igen ismerő vagy forgató átlagpolgárokat kívánta tájékoztatni a múlt történéseiről, érdekesebbnek vélt eseményeiről. Kitűnik ez abból is, hogy a 16. századi olvasók számára kevésbé fontosnak vélt korai századokat meglehetősen nagyvonalúan kezelte. A 12. és a 13. századból mindössze 2–2 említésre méltó eseményre utalt, s nem sokkal több figyelmet szentelt a következő korszakoknak sem. A 14. századból lényegében 4, a következőből 36 információt közölt, ami bizony aránytalanul kevés az 1500 és 1552 közötti időszakból felsorolt több mint 110 eseménnyel szemben.

Mivel számunkra az a legérdekesebb, hogy Magyarországgal kapcsolatban mit és hogyan közöl egy ilyen népszerű kiadvány, a szöveg áttekintését a magyar vonatkozású események elemzésével kezdjük. Legelőször is azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar vonatkozású közlések többnyire a törökök ellen vívott harcokkal kapcsolatosak. A török nagyhatalom kialakulásának kezdetére is utal ugyan a szöveg az 1300. évnél, de az Európát egyre jobban fenyegető török térhódítás fontos állomásáról, Konstantinápoly bevételéről (1453) már nem tesz említést.

A legkorábbi magyar vonatkozású eseményekről az 1456., az 1457. és az 1459. évnél a következőképpen tudósít a szöveg:

„An Türcken zoch man in difem Jar	1456
Die Knaben zogen zu Sanct Michel dar	1457
Dem König Laßla wardt vergeben	1457
Der Keyßer wardt König in Vngern eben	1459

A száz évvel korábbi magyar történelmet nem igen ismerő német olvasók számára eléggé nehezen értelmezhető lehetett ez a vers formába sommázott híradás. Az idézett négy sor ugyanis eléggé homályosan tudósít Hunyadi János nándorfehérvári győzelméről, majd a Hunyadi-fiúk — László és Mátyás — valamint az V. László király közötti tragikus kimenetelű ellentétekről, végül arról, hogy 1459-ben a Mátyással szemben álló Garai és Ujlaki párt III. Frigyes császárt Bécsújhelyben a magyar koronával királlyá koronázta. Ennek ellenére III. Frigyes nem lett az ország királya, pedig az idézett szöveg utolsó sora alapján ezt lehetne gondolni.

A továbbiakban 1521 helyett 1520-nál olvasható a hír Nándorfehérvár török kézre jutásáról, az 1526. évnél pedig a mohácsi csata említése nélkül arról,

hogy II. Lajos király is életét vesztette. Pontos a közlés Bécs 1529. évi török ostromáról. Az 1537. évnél olvasható azon információ viszont, hogy sok keresztény pusztult el Magyarországon, csak általános utalás a korabeli magyarországi állapotokra. Az 1541. évnél Buda török kézre kerülésére azzal utal a szöveg, hogy a „Münc” (Martinuzzi György) Budát elfoglalta, s ezért a királyi sereg nagy veszteségeket szenvedett. Érdekes viszont Esztergom 1543. évi török bevételeivel kapcsolatban az a zárójelbe tett megjegyzés, hogy a város és a „kastély” is elveszett. Az utolsó említésre méltó magyar vonatkozású esemény az „vntrew Münc” meggyilkolása az 1551. évnél.

Bármennyire homályos utalások s olykor pontatlanok is a magyar vonatkozású szövegrészek, azt mégsem állíthatjuk, hogy a krónika-kivonat összeállítója kevés figyelmet tanúsított a magyarországi események iránt. A német birodalmat leszámítva ugyanis kevés országról olvasható ennyi hír ebben a népszerű történeti áttekintésben. A francia és olasz vonatkozású közlések többnyire I. Miksa és V. Károly császár hadjárataival kapcsolatosak, Európa nyugati országairól pedig vajmi kevés esemény tudósít. Tény viszont az is, hogy a török megszállást követően a magyarországi török harcokat még a határainktól eléggé távol fekvő német városokban sem tartották kizárólag Magyarországot érintő eseményeknek. Ezért jelent meg számos német nyomdában annyi újság és röplap a fontosabb magyarországi hadi eseményekről, köztük a mohácsi csatáról vagy Buda 1541. évi elfoglalásáról.⁵

A krónika-kivonat két művelődéstörténeti jelentőségű eseményre hívja fel a figyelmet: az 1440-es évnél Gutenberg találmányára, az 1471. évnél pedig az 1472-től működő ingolstadt-i egyetem megalapítására.⁶ Különös, hogy Amerika felfedezését nem említi az áttekintés, pedig ez az esemény, a könyvnyomtatás feltalálásához hasonlóan, szinte minden 16. századi krónikában szerepel.

Az egyházi ügyekben egyetemes érvényű határozatokat hozó zsinatok közül az 1413. évnél az 1414-ben tartott konstanzi, majd az 1439. évi bázeli és az 1541. évi worms-i zsinatról történik említés. A birodalmi gyűlések közül csupán az 1522. évi nürnbergi, az 1541. évi regensburgi, az 1542. évi speyeri, az 1545. évi worms-i és az 1546. évi regensburgi Reichstagra utal a szöveg. Nem szerepel viszont az említésre érdemesnek tartott Reichstagok között az V. Károly által 1521-ben Wormsban tartott birodalmi gyűlés, amely Luther tanainak terjesztését megtiltotta.

Az emlékezésre méltónak ítélt események felsorolása München városának és Landshut várának, Trausnitznak a felépítésével kezdődik 1175-ös, illetve 1178-as dátummal. Az 1226. évnél utal a krónika II. Frigyes császár kereszt-hadjáratára, aki 1229-ben maga koronázta Jeruzsálem királyává magát a je-

⁵ HUBAY Ilona: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Bp. 1948. 66–70, 177, 179–180a.

⁶ *Brockhaus Enzyklopädie*. IX. Wiesbaden, 1970. 120.

ruzsálemi Szent Sír templomban.⁷ A kereszteshadjáratok későbbi említésénél téves az a közlés az 1436. évnél, hogy „Der Keyfer gen Jerufalem zoch”, mert Zsigmond császár az 1420 – 1430-as években a cseh husziták és a törökök ellen hirdetett ún. kereszteshadjáratot.⁸

Pontosabban tudósít a szöveg Merész Károly burgundi herceg hadjáratairól az 1475 – 1477. éveknél, utalva a Neuß, majd Grandson és Murten és végül Nancy elfoglalásáért folytatott sikertelen csatáira.⁹

Érthetően helyes dátumnál említi a krónika III. Frigyes német-római királlyá választását (1440), császárrá és magyar királlyá koronázását (1452, 1459), lábamputációját és halálát (1492, 1493), továbbá I. Miksa német-római királlyá választását (1486) és halálát (1519).¹⁰ Sok német vonatkozású esemény között emlékeztet a szöveg arra, hogy Mainz súlyosan sérült, amikor Adolf von Nassau a várost elfoglalta (1463, helyesen 1462).¹¹

A német császárok és a francia uralkodók itáliai hódító törekvései évtizedekig tartó háborúskodást eredményeztek. A német közönség bizonyára örömmel olvasta, hogy 1514-ben XII. Lajos francia király kénytelen volt visszavonulni Itáliából;¹² 1525-ben pedig I. Ferenc francia király a paviai csata során a császár fogságába került.¹³ 1527-ben V. Károly római bevonulását a város kirablása követte.¹⁴ 1536 – 1537-ben ismét kiújult a francia – német háború, amely egyik fél számára sem hozott döntő sikert, s így 1538-ban Nizzában létrejött a fegyverszünet.¹⁵ Emlékeztet a krónika Tunisz elfoglalására (1535), a császár algíri sikertelen vállalkozására (1541),¹⁶ a protestáns fejedelmekkel való elmentéire (1546), majd a schmalkaldeni háború során a protestáns szövetség fejének, János Frigyes szász választófejedelemnek, valamint Fülöp hesseni tartományi grófnak fogságba esésére (1547).¹⁷

Mivel az 1550-es évek V. Károly számára kedvezőtlen fordulatot hoztak, a krónika szomorú felhanggal zárul. Az 1552. évnél a „Hertzog Moritz vertragen war” utalás emlékeztet arra, hogy a császárral szembefordult Móric szász

⁷ Ua. VI. Wiesbaden, 1968. 607.

⁸ HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula: *Magyar történet*. II. Bp. 1936. 347. és 396–397. — SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története*. I. Bp. 1987. 505.

⁹ *Deutsche Geschichte*. Hrsg. von Heinrich PLETICHA. 5. Gütersloh, 1982. 220.

¹⁰ *Magyarország történeti kronológiája*. Főszerk.: BENDA Kálmán. I. Bp. 1983. 259, 312.

¹¹ *Brockhaus Enzyklopädie*. XII. Wiesbaden, 1971. 15.

¹² GEBHARDT, Bruno: *Handbuch der deutschen Geschichte*. Neu bearbeitete Auflage. Hrsg. von Herbert GRUNDMANN. II. Stuttgart, 1960. 10–11.

¹³ Uo. 47.

¹⁴ *Deutsche Geschichte* (I. a 9. sz. jegyzet) 6. Gütersloh, 1984. 77.

¹⁵ BRANDI, Karl: *Kaiser Karl V* 4. Auflage. München, 1942. 334.

¹⁶ Uo. 391.

¹⁷ Uo. 492.

választófejedelem Villachban csaknem V. Károlyt is foglyul ejtette.¹⁸ Német földön mindenütt felkelés, harc és pusztítás folyt, amelynek kimeneteléről eléggé bizonytalanul tájékoztat a krónika utolsó mondata: „Wiees[!] ein end wirdt nemen neman weiß Gott wol.”

Az egyéb emlékezetre méltó események között szerepel a német parasztháború (1525), a svájci (1531) és a csehországi (1547) felkelés, továbbá több külföldi uralkodó, herceg és német hadvezér halála. A korabeli krónikákhoz hasonlóan ebben a rövid történeti áttekintésben is helyet kaptak a természeti csapások vagy kedvező időjárási dátumok, amelyek közül csak néhányat említünk. 1430-ban a bor- és gabonatermésben fagy okozott kárt, 1529-ben drágulás, inség kezdődött, 1530-ban Rómában és Flandriában árvíz pusztított, 1540-ben meleg nyár volt, jó bor termett („nem drága” olvasható zárójelben), 1542-ben pestisjárvány, 1543-ban saskajárás volt.

Hasonló tematika jellemezte Hartmann Schedel világkrónikájától kezdve a nagyközönségnek szánt legtöbb krónikát. Az sem róható fel különösebben e krónika-kivonat összeállítójának, hogy dátumai nem mindig pontosak, mert hasonló pontatlanságok a lényegesen terjedelmesebb és nagyobb igényességgel összeállított korabeli krónikákban is előfordulnak. A hasonló rendeltetésű, népszerű kiadványok szerzői ritkán ellenőrizték több forrás alapján hírközlésük helyességét. Azok az átlagpolgárok, akik ilyen forrás alapján kívántak tájékozódni a világ eseményeiről, többnyire észre sem vették a dátumbeli eltéréseket. Fontosabb volt számukra, hogy lehetőleg olcsón juthassanak a legfontosabb eseményekről könnyen áttekinthető formában tájékoztató krónikához.

Jól ismerte vásárlóközönsége igényeit az egylevelest kinyomtató Valentin Geyßler nürnbergi nyomdász, akit Karl Schottenloher a többnyire *Neue Zeitung* címmel közreadott újságok főkiadói között említ.¹⁹ Az erfurti származású nyomdász 1541-ben nyert Nürnbergben polgárjogot, és könyvkötőként is dolgozott.²⁰ A nürnbergi hivatalos iratokban 1555 és 1576 között szerepel, de mint ezt az egyleveles is tanúsítja, már 1552-ben is nyomtatott. Ekkor jelent meg a Luthér-imákat is tartalmazó szép Passio-kiadványa Virgil Solis metszeteivel.²¹ Sikerét bizonyítja, hogy 1560-ban újra megjelentette e művet. Bár Valentin Geyßler valóban népszerű művek közreadásával biztosította vállalkozása fennmaradását, néhány igen szép kötet is kikerült a nyomdájából. 1564-ben reprezentatív kiállításban adta közre a *Der Stat Nürnberg verneute Reformation* fólió alak-

¹⁸ *Deutsche Geschichte* (I. a 14. sz. jegyzet) 6. 105.

¹⁹ SCHOTTENLOHER, Karl: *Flugblatt und Zeitung*. Berlin, 1922. 162.

²⁰ BENZING, Josef: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*. 2. verb. und ergänzte Auflage. Wiesbaden, 1982. 360.

²¹ *Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries and German books printed in other countries from 1455 to 1600 now in the British Museum*. London, 1962. 444.

ban, széles margóval, pompás fametszetes címlapkerettel és illusztrációval.²² Jó tipográfusra vall szinte valamennyi lapon a szövegtükör és a különböző méretű díszes kezdőbetűk összehatása, valamint az egyes fejezetek címszövegének elrendezése.

Hasonló színvonalú tipográfiai munka vörös és fekete nyomású szép címlapjával Veit Dietrich *Agend Büchleinje* (1567).²³ Kivételes pompás kiállítási kötetként került a közönség elé 1570-ben Johann Spangenberg *Christlicher Ritter* című munkája, amelyben minden lapot változatos díszítésű, reneszánsz keret övez.²⁴ Említést érdemlő Geyßler-kiadvány az a gót, latin, görög és héber típusokat bemutató betűmintakönyv is, amely 1553-ban Wolfgang Fugger költségén jelent meg.²⁵

Mint általában az átgondolt kiadói politikával és kisebb tőkével működő nyomdászok, Valentin Geyßler is számos olyan munkát adott közre, amely témájánál fogva gyorsan vevőre talált, s így nyomtatási költségei hamar megtérültek. Ilyen üzleti megfontolásból nyomtathatta ki 1561-ben Johann Heller, majd 1572-ben Nikolaus Winckler *Practicáját* és az aktuális tudósításokat közlő újságokat, köztük nem egy magyar vonatkozású rölapot. Gyula és Szigetvár 1566. évi elfoglalásáról kinyomatott rölapjaival kétségkívül Geyßler is hozzájárult ahhoz, hogy a német közönség gyorsan értesülhessen a magyarországi török harcok alakulásáról.²⁶

A 16. században a német falinaptárak általában gondos kiállításban, fametszetekkel díszítve jelentek meg. A neves bécsi matematikus és asztrológus, Paul Fabritius 1560-ra összeállított *Almanachján* például vallásos képsorozatok keretezik a szöveget. Balra a Decalogus, jobbra a Pater noster kisméretű illusztrációi szolgálnak keretül.²⁷

Valentin Geyßler szép falidísznek is szánta az ismertetett krónika-kiadását. Ezért foglalta díszes keretbe nagyméretű (284 × 400 mm) egyleveles nyomtatványán a két szöveghasábot. A négy fekete vonallal hangsúlyozott keretben a külső sáv piros, a két keskenyebb belső sárga, a felső és az alsó lécs reneszánsz levéldíszre pedig zöld színű. A két szöveghasáb között reneszánsz motívumokkal díszített, keskeny fametszet, alul középen pedig Valentin Geyßler kettős

²² SOLTÉSZ, Elisabetha – VELENCZEI, Catharina – W. SALGÓ, Agnes: *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur*. I–III. Budapestini, 1990. N 303. Jelzet: Ant. 522.

²³ Uo. D 139. Jelzet: Ant. 3668/1.

²⁴ Országos Széchényi Könyvtár. Ant. 9323 (fotó).

²⁵ FUGGER, Wolfgang: *Ein nützlich... Formular mancherley schöner Schriefften*. – SOLTÉSZ – VELENCZEI – W. SALGÓ: i. m. (I. a 22. sz. jegyzet) F 526. Jelzet: Ant. 4691.

²⁶ HUBAY: i. m. (I. az 5. sz. jegyzet) 246, 249, 254, 259.

²⁷ SOLTÉSZ, Elisabeth: *Ein unbekannter Wandkalender der Wiener Jesuitendruckerei mit Decalogus-Credo- und Pater noster-Illustrationen*. In: Gutenberg-Jahrbuch 1976. 266–268.

keresztrel kombinált szép nyomdászjelvénye emeli a gondosan megszerkesztett kiadvány esztétikai hatását.

A korai egyleveles nyomtatványokból rendszerint kevés példány maradt fenn, mert azokat témájuk aktualitásának múltával többnyire nem őrizték tovább. Egylevelesünk egykori tulajdonosai nem így jártak el: a nyilván hasznosnak ítélt rövid krónikát beragasztották a *Schedel-krónika* 1493. évi nagyméretű német kiadásának hátsó kötéstáblájára. Mivel az így megőrzött egyleveles ma is tiszta, jó állapotú, valószínű, hogy falra akasztva nem is használták.

Teljes és szép példány az egylevelest megőrző *Schedel-krónika* is. Kötése 15. századi, fatáblára erősített disznóbőr, vaknyomásos díszítéssel, köldök- és sarokveretekkel. Bőrkapcsai hiányoznak, de a négy kapocsveret közül három megvan.

A *Schedel-krónika* 16. századi lelőhelyére az első kötéstábla belsején fennmaradt bejegyzésekből következtethetünk. Közülük az első latin, a többi német nyelven tudósít különböző személyek halálzási dátumáról. A latin bejegyzés szerint 1532-ben Tamás napján hunyt el Reinhardus provinciális, az anhausen monostor priorja.²⁸ Az ötödik bejegyzés szerint 1542-ben Bálint napján szakadt le az anhausen kórus boltozata.²⁹ Az utolsó bejegyzés pedig arról szól, hogy 1557. október 4-én, 73 éves korában halt meg Lienhart Los anhausen prior.³⁰

A protestantizmus térhódításáig bajor földön a Wörnitz folyó melletti Anhausenben és Württemberg tartományban, a Brenz folyó melletti Anhausenben is volt benedekrendi apátság. Mindkét rendházat anhauseni és auhauseni kolostorként is említették. A bajor rendházat a parasztháború alatt, 1525-ben kifosztották, majd 1534-ben szekularizálták.³¹

Mivel a *Schedel-krónikában* a már említett bejegyzés Lienhart Los anhausen prior haláláról legkorábban 1557-ben íródhatott, a kötet a württembergi tartományban lévő anhausen bencés rendházból származhat, amely 1558-ban került az evangélikusok tulajdonába.³² A kötet 18. századi possessoráról az előzéklapon lévő „Johann Staudner 17..” feliratú exlibris tájékoztat.³³

²⁸ „Anno domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo obyt reverendus pater Reinhardus prior monastery Anhausensis et provincialis in festo sancti Thome apostoli, cuius anima requiescat in pace.”

²⁹ „Anno domini 1542 Jor am Dag Valentini fiel das gwelb im Chor czu amhausen nider.”

³⁰ „Anno domini 1557 am Montag nach Michaelis eben am 4. tag Octobris starb der Erwardig Herr Lienhart los prior zu Ainhausen in dem 73 Jor seines alters.”

³¹ *Lexikon für Theologie und Kirche*. 2. neu bearbeitete Auflage. Hrsg. von Josef HÖFER und Karl RAHNER. I. Freiburg im Breisgau, 1957. 221. hasáb.

³² STENGEL, Karl: *Mantissa ad commentarium rerum augustanarum*. In: *Collectio scriptorum rerum historico-monastico-ecclesiasticarum variorum religiosorum ordinum*. Curante Michaele KUEN. Tom. I. Ulmae, 1755. Pars II. 45–46. — *Lexikon für Theologie* (I. a 31. sz. jegyzet) 221. hasáb.

³³ WARNECKE, F.: *Die deutschen Bücherzeichen (Ex-Libris) von ihrem Ursprunge bis zur Gegenwart*. Berlin, 1890. 2082.

A magyar vonatkozású egylevelest közreadó Valentin Geyßler nem tartozott azokhoz a 16. századi tipográfusokhoz, akik az új szellemi áramlatok vagy tudományos eredmények terjesztését tartották fő feladatuknak. Művelődéstörténeti szempontból azonban kétségtávol hasznos tevékenységet fejtett ki. Aktuális kérdésekről, hadműveletekről tudósító rölapjai azokhoz a társadalmi rétegekhez is eljutottak, amelyek igényesebb művekből aligha értesülhettek a világ eseményeiről. Kifejezetten ezt a célt szolgálta ez az egyleveles krónika is: bizonyára széles körben gyarapította olvasói ismereteit, többek között a magyarországi eseményekről.

SOLTÉSZ, ELISABETH

**Eine Ungarn betreffende Chronik, veröffentlicht 1552 als Einblattdruck
von dem Nürnberger Drucker Valentin Geyßler.**

Der seltene Einblattdruck ist in der Kathedralbibliothek zu Kalocsa, in der deutschen Ausgabe der Weltchronik von Hartmann Schedel (1493) erhalten geblieben. Die Chronik zählt in Versform die „gedechtnuß würdigen“ Ereignisse ab 1175 bis zum Jahre 1553 auf. Unter den vorwiegend deutschen historischen Ereignissen kommen ziemlich viele Ungarn betreffende Hinweise vor, da die Türkenkriege in Ungarn auch im deutschen Sprachgebiet Interesse erregten.

Aus den frühen Jahrhunderten sind bloß einige Angaben erwähnt, dagegen wird über die Regierung der Kaiser Karl V. und Friedrich III. ziemlich ausführlich berichtet.

Dieser Einblattdruck gehört zu den volkstümlichen und gewiß billigen Druckwerken Valentin Geyßlers, die vor allem zur Information der breiteren Gesellschaftsschichten dienten. Trotzdem ist auch dieser Druck — mit einem mehrfarbigen Rahmenschmuck — ein schönes typographisches Produkt der Geyßler-Offizin, die außer billigen Flugschriften auch schön ausgestaltete Bücher herausgegeben hatte.

Aus den handschriftlichen Eintragungen des Bandes ist zu schließen, daß die Schedel-Chronik, in die dieser Einblattdruck eingeklebt wurde, aus der Benediktiner-Abtei von Anhausen an der Brenz stammen dürfte. Im 18. Jahrhundert war der Band im Besitz von Johann Staudner, dessen Ex-Libris auf dem Vorsatzblatt zu sehen ist.